

A ÁREA DE EDUCACIÓN FÍSICA NO ENSINO SECUNDARIO:

As adaptacións curriculares, os contidos transversais, as materias optativas e os ciclos formativos

*Concepción García Rivero,
Fernando Fernández Fraga*
Instituto Monte Alto, A Coruña

1. INTRODUCCIÓN

A reforma educativa levantou unha grande expectación entre os docentes da Educación Física (E.F.). Quizais esperabamos que “por arte de maxia” desapareceran tódolos problemas que afectan a nosa área, tradicionalmente considerada como a “maría”. A implantación do Ensino Secundario (E.S.) no presente curso preséntanos dúas caras da moeda: por unha banda, non se cumpriron as nosas expectativas de ampliación do horario semanal da E.F.; mais, pola outra, preséntansenos novos camiños para o desenvolvemento da nosa área, como son as adaptacións curriculares, os contidos transversais, as materias optativas e os ciclos formativos.

Seguimos tendo dúas horas semanais de clase, tanto no Ensino Secundario Obrigatorio (ESO) coma en 1º de Bacharelato. Con esta carga horaria non é doado conseguí-los obxectivos mínimos dunha E.F. básica para tódalas persoas. En 2º de Bacharelato a

materia de E.F. non figura nin sequera como optativa, cando ata agora no COU era a oferta obrigatoria para os centros e libre elección para os alumnos. É importante para o noso colectivo mante-la demanda de ampliación do horario semanal ata 3 horas no Ensino Secundario, en consonancia co que ocorre nos demais países da UE. Só deste xeito se logrará un ensino integral que inclúa os aspectos motrices, tan importantes nestas idades. Con respecto á FP, a Educación Física desaparece por completo como materia común, cando antes figuraba en tódolos niveis. A máis importante nova neste sentido é a aparición de ciclos formativos da familia Físico-Deportiva.

En Alemaña, en tódolos niveis do ensino non universitario existe a “clase de deportes”, con tres horas semanais máis as complementarias. O deporte enténdese non só como unha actividade ligada ó regulamento e ás normas fixas da competición. No nivel II do Ensino Secundario o deporte

acada unha carga horaria de seis a oito horas semanais.

En Francia, no Ensino Elemental realízanse cinco horas semanais de E.F. e deportes. No Ensino Secundario danse tres horas semanais nos colexios e dúas nos liceos. Os primeiros poden propoñer ós seus alumnos dúas horas semanais de ensino deportivo complementario e os segundos tres horas de ensino deportivo especializado. Os profesores teñen tres horas semanais para a organización destas actividades.

Despois de trinta e cinco anos de vixencia, a normativa sobre as exencións da clase de E.F. quedou totalmente desfasada. Isto deu pé a moitos conflitos á hora de integrar na clase as persoas con algún tipo de problema de saúde que afectara as súas capacidades motrices. Moitos destes problemas non tiñan a súa orixe no alumnado, senón nos pais que non dan a mesma importancia a esta área ca ás outras. A orde do 10 de xullo de 1995, que derroga a do 31 de xullo de 1961, regula as adaptacións curriculares na E.F. para os alumnos con necesidades educativas especiais asociadas a discapacidade motora ou sensorial, temporal ou permanente. A dispensa de cursar esta materia limitárase ós alumnos maiores de 25 anos. Outro tipo de exención considérase contraria ó principio de adaptación do currículo e de integración que establecen os artigos 36 e 37 da LOXSE e o Real Decreto 696/1995,

do 28 de abril, no seu desenvolvemento. Para unha correcta adaptación curricular é necesaria a colaboración do médico que asina o certificado correspondente, pois é moi común que o informe que elabora sexa incompleto; isto arránxase na maioría dos casos cando o departamento de E.F. lle envía un escrito explicativo sobre o que pretende conseguir ó realiza-la dita adaptación do currículo.

A E.F. foi considerada como unha área á marxe das outras, sen conexión co proceso educativo integral. Digamos en termos cotiáns que "iamos por libre". O currículo da ESO menciona explicitamente o desenvolvemento de determinados temas transversais de obrigado tratamento en tódalas áreas, e abre a porta á incorporación nos proxectos educativos de temas que teñan relevancia no contexto no que se encadra o Centro. A nosa área préstase ó tratamento destes contidos, polo seu desenvolvemento principalmente práctico e polo currículo formativo dos docentes que a damos. Neste contexto, poderemos poñer-lo noso gran de area por un ensino máis comprensivo, vivenciado e global. Neste sentido, as actividades complementarias que se desenvolven na maioría dos centros desde a implantación da xornada única deben estar vencelladas ó proceso educativo. Con isto terán unha grande incidencia na formación do alumnado. Moitas veces estas actividades deportivas levadas a cabo fóra do horario escolar obrigatorio non

estaban incorporadas ó proxecto educativo do centro de forma real, resultando como un parche que non valía para tapar as deficiencias do ensino obrigatorio que se estaba a dar.

A falta de carga horaria na área de E.F. pódese contrarrestar pola oferta dos departamentos e dos centros de materias optativas. Estas deberían ser eminentemente prácticas, pero sen perde-la relación coas demais áreas do currículo e co contexto sociolaboral. Bótase en falta no catálogo de materias optativas unha que teña que ver coa actividade física como podería se-la expresión corporal, as actividades físicas no medio natural, os xogos tradicionais... Aínda estamos a tempo de conseguilo se o noso colectivo o demanda cun mínimo de interese.

Para rematar, menciono, pola clara relación coa nosa área, os proxectos de Reais Decretos de títulos da FP da familia de Actividades Físico-Deportivas. Estes presentaban catro ciclos de grao superior e dous de grao medio. Ata o de agora só foron aprobados no BOE os de "Técnico Superior en Animación de Actividades Físico-Deportivas" (9-2-1996) e "Técnico en Conducción de Actividades Físico-Deportivas no Medio Natural" (14-2-1996), que xa se dan nos centros privados en Galicia, e espero que axiña se incorporen tamén ó ensino público. Sería realmente importante para a nosa Comunidade Autónoma, polas súas características

xográficas e culturais, que de contado vira a luz o ciclo de "Técnico Superior en Animación de Actividades Físico-Deportivas Náuticas", pois nestes momentos existe unha gran demanda destes profesionais, como o poñen de manifesto varios estudos realizados. Mesmo *La Voz de Galicia* se fixo eco destas deficiencias no contorno náutico e propón un curso para a obtención do título de Patrón de Embarcacións de Recreo, cunha filosofía de non vivir de costas ó mar.

Resumindo, unha reforma non pode acabar sendo unha acumulación de moitas horas diarias de práctica de sedentarismo, que non teñan en conta as necesidades máis básicas de movemento do alumnado. Para evitalo temos recursos abondos; algúns deles analizámoslos de seguido.

2. ADAPTACIÓNS CURRICULARES NA EDUCACIÓN FÍSICA PARA O ALUMNADO CON NECESIDADES EDUCATIVAS ESPECIAIS

A orde do 10 de xullo de 1995 derroga a do 31 de xullo de 1961, excepto no caso dos maiores de 25 anos. Isto supón un grande avance na nosa área pois a normativa levaba case trinta e cinco anos en vigor e estaba desfasada. É unha oportunidade perdida de deixallo tema resolto, pois non se entende a dispensa dos alumnos e alumnas por razón da súa idade. Non existe ningún estudio científico que o xustifique, e é

un grande agravio comparativo coas outras áreas nas que isto non acontece. Ademais, contradíse coa orde do 6 de outubro de 1995 (esta da nosa Comunidade Autónoma), pola que se regulan as adaptacións do currículo e di que non existirán exencións agás as da lingua galega. Coa actual lei educativa haberá unha atención á diversidade, ó alumnado que teña atraso escolar, inmadurez, discapacidade, etc.

As solicitudes de adaptacións curriculares dirixiranse ó director do Centro e irán acompañadas do correspondente certificado médico; o Departamento de E.F., á vista deles e co dictame emitido polo Departamento de Orientación, realizará as correspondentes adaptacións. A avaliación dos alumnos con necesidades especiais farase conforme os obxectivos e contidos para eles propostos. A realidade indícanos que existe unha total desconexión entre os médicos que emiten os certificados e os docentes da E.F.; isto pode resolverse na maioría dos casos enviando un escrito do Departamento ó facultativo, reclamándolle información de cómo afecta a enfermidade ó desenvolvemento da clase, e ofrecendo a nosa colaboración para evita-los prexuízos ó alumno.

Os servizos de medicina e hixiene escolar están regulamentados polo Decreto do 25 de agosto de 1978 do Ministerio de Sanidade e Seguridade Social, segundo o cal tódolos centros docentes dispoñerán dun servizo de

sanidade e hixiene escolar, composto por un médico e un ATS ou auxiliar de enfermería; os centros poden agrupar ata un máximo de 5.000 alumnos. Os obxectivos deste servizo son os seguintes: a) exames periódicos dos escolares e do profesorado; b) educación sanitaria no medio escolar (alumnos, pais e profesores); c) estudio e proposta de corrección das condicións hixiénico-sanitarias do contorno escolar e do ámbito social no que se encontra o Centro; d) hixiene da alimentación e da E.F.; e) accións preventivas das enfermidades transmisibles no medio escolar. A experiencia dinos que o maior número de adaptacións curriculares se realizan por dúas causas, que son a asma (padéceña entre o 6 e o 8% das persoas de nove a catorce anos) e as desviacións da columna. É interesante o estudio realizado por Franxchek Drobnik sobre asma e exercicio. Hai que mencionala continua demanda dos docentes da E.F. para realizar un recoñecemento médico ó principio de cada curso académico, pola súa necesidade para levar a cabo unha correcta prescrición do exercicio físico e como factor fundamental da educación para a saúde.

Prescrición do exercicio físico

Podemos definila como o proceso mediante o cal se lle recomenda a unha persoa un réxime de actividade física de xeito sistemático e individualizado. Esta prescrición incluírá sempre o tipo, intensidade, duración,

frecuencia e progresión da actividade física. A mellor forma de prescribir un exercicio físico para calquera individuo é tomando como base a avaliación obxectiva da condición física, incluídos os rexistros de F.C., electrocardiograma, tensión arterial e capacidade funcional, obtidos nunha proba de esforzo. A prescrición realízase tendo en conta a historia clínica individual, o perfil dos factores de risco, as características conductuais e máis obxectivos e preferencias persoais. O obxectivo fundamental da prescrición do exercicio é axudar-las persoas a incrementar o seu nivel de actividade habitual. Na maioría dos casos prescribíbase exercicio para mellorar a condición física e a saúde, reducindo o risco futuro de desenvolver ou volver padecer certas enfermidades, e mellorar a seguridade á hora de facer exercicio.

3. OS CONTIDOS TRANSVERSAIS NO CURRÍCULO DA ESO

O Decreto 78/1993, do 25 de febreiro, polo cal se establece o

currículo da ESO na Comunidade Autónoma de Galicia, dinos que este pretende fomentar a autonomía pedagóxica e organizativa dos centros educativos, o traballo en equipo do profesorado e a súa actividade investigadora a partir da súa práctica docente. Así mesmo, di que estarán presentes ó longo de toda a etapa e a través das distintas áreas uns contidos transversais ós que a sociedade é especialmente sensible como son: a saúde e a calidade de vida, a educación ambiental, a educación para a paz, a educación do consumidor, a educación para a igualdade dos sexos, a educación para o lecer e a educación vial. No desenvolvemento destes temas o profesorado da área de E.F. ten un gran reto por diante, ó ser máis fácil ca noutras áreas traballalos en situacións reais, e porque ten que tomar consciencia do currículo oculto que teñen os nosos contidos. Ademais, son propios da E.F. outros contidos claramente transversais que non se mencionan neste documento oficial, algúns deles mesmo englobables no proxecto educativo de cada Centro, en función das súas peculiaridades.

Esta serie de temas que se manifiestan de forma relevante na sociedade actual e que, como consecuencia, impregnan a vida e experiencias diarias do alumnado, aparecerán tamén integrados na área de E.F. e tratados de forma global. Estes contidos estarán incorporados ó conxunto de tódalas

áreas para acadar un mellor proceso educativo.

Os nosos contidos preséntanse como un medio idóneo para o desenvolvemento dalgúns temas transversais que de seguido mencionamos:

Educación para a igualdade dos sexos: existen na nosa sociedade, en relación cos deportes, uns estereotipos sexistas polos que determinadas actividades non están ben vistas segundo se refiran a un sexo ou outro. O desenvolvemento en ámbolos sexos, ó longo da etapa primaria e en canto ás calidades físicas e motrices se refire, é similar. Na Secundaria as diferencias biolóxicas que existen entre os sexos non son razóns para a marxinação de ningún deles en determinadas actividades. É preciso coida-la linguaxe, as actitudes e as representacións que poidan levar certa carga de discriminación sexista. Á hora de formar grupos de traballo, débese fomentar-la coeducación, promovendo que estes sexan mixtos. A coeducación debe favorecer-lo coñecemento mutuo entre ámbolos sexos e debe servir de base para o respecto das características de cada un. Isto non nos pode levar á confusión de pretender que os dous sexos reciban unha educación idéntica, coa perda das súas respectivas identidades, como moi ben nos recorda o profesor Jorge Olimpo Vento.

Educación para a tolerancia e a paz: o desenvolvemento das actividades

físico-deportivas nun marco educativo, que implica a participación baixo premisas de cooperación e respecto, contribúe a fomentar no alumnado actitudes favorables á tolerancia. Esta ten a súa expresión máis específica no campo dos xogos e deportes colectivos, ó entendela oposición como unha estratexia deles e non como unha actitude fronte ós demais. A aceptación dos diferentes niveis de destrezas, a tolerancia e a deportividade no xogo constitúen actitudes que, nun plano educativo, priman sobre a propia eficacia da actividade e se converten en actitudes favorables para unha educación pola paz.

Educación para a saúde e a calidade de vida: o alumno remata a Etapa Primaria adquirindo un sentido, ademais do lúdico, da utilidade e necesidade da actividade física para unha vida máis sa e de calidade. Na Secundaria o alumno coñecerá os efectos da práctica da actividade física de forma sistemática e dos beneficios psicofísicos que desta derivan, fronte ós hábitos sedentarios da sociedade actual.

Educación para o lecer: na sociedade actual, na que existen tantas formas de ocupación do ocio pasivas e non formativas (a televisión, por exemplo), as actividades físicas achegarán unha alternativa atraente, educativa e activa de ocupación do tempo libre. O alumno diferenciará claramente o deporte espectáculo pasivo (tan arraizado na nosa sociedade), do deporte activo e participativo para todos.

Educación do consumidor: hoxe en día os nosos alumnos vense acosados pola publicidade de material deportivo; as marcas e os deportistas famosos que as anuncian atráenlles e atórdanos, impedíndolles, a maioría das veces, adoptar unha actitude crítica e responsable fronte ó seu gasto. O educador desmitificará a carga consumista que levan a meirande parte das opcións de compra dos alumnos, dotándoos duns instrumentos de análise e crítica que lles permitirán adoptar unha actitude persoal fronte ás ofertas consumistas de material deportivo e o deporte como espectáculo.

Educación moral e cívica: está moi relacionada coa educación para a tolerancia. Débese crear un sentido crítico con respecto ó acceso de toda a poboación á práctica deportiva, e fronte a condutas antisociais que hoxe en día xera o deporte espectáculo.

O mestre ou profesor de E.F. é un modelo que moi a miúdo seguen os seus alumnos; polo tanto, seremos enormemente conscientes de todos estes conceptos. A nosa área ten un currículo oculto negativo tremendo e debemos superalo.

Os contidos transversais e o proxecto educativo de cada Centro

O Decreto que mencionamos antes dinos que a concreción e o desenvolvemento do DCB fan necesaria a elaboración de proxectos curriculares polos equipos docentes dos centros. Neles determinarase fundamentalmente a adecuación dos obxectivos xerais, a secuencia dos contidos por ciclos, as liñas xerais de aplicación dos criterios de avaliación, as adaptacións curriculares, a metodoloxía e as actividades nas distintas áreas. Esta toma de decisións, unha vez materializada nos correspondentes Proxectos Curriculares de Centro, constituirá o referente fundamental para a elaboración das programacións nas que se expresarán os procesos educativos que cada profesor se propón desenvolver no seu grupo, concretándose nas unidades didácticas.

É neste contexto onde se enmarcan os temas transversais relacionados coa área de E.F., que poden incluírse no Proxecto de Centro. Como exemplo, no IFP Monte Alto desenvolvemos durante o curso 1995/96 un tema transversal de actividades no medio natural que ten os seguintes contidos: montar a cabalo, curso de actividades invernaís na natureza, actividades fluviais, camiñadas e actividades náuticas.

Proposta de unidades didácticas transversais

A concreción en todo o proceso educativo lévanos ó desenvolvemento das unidades didácticas. Seguindo co exemplo anterior, neste Centro desenvolvemos unha unidade didáctica transversal de vela.

Novos contidos da Educación física

Un proceso de ensino-aprendizaxe dinámico require unha continua modificación dos contidos para adaptarse ós cambios sociais, ós avances das distintas ciencias e as novas tecnoloxías. Isto ten aínda máis forza cando se produce unha reforma educativa. ¿Adáptanse os contidos tradicionais da área de E.F. ós requirimentos da LOXSE? Nunha experiencia realizada polo Seminario Permanente de E.F. da Coruña, propuxemos unha serie de contidos que se poderían introducir no currículo da ESO dunha forma interdisciplinar; son os seguintes: montar a cabalo, bicicleta de montaña, escalada,

orientación, surf, *rafting*, mergullo e *parapente*. O contido de montar a cabalo foi levado á práctica tamén no IFP Monte Alto.

A inclusión no currículo de temas transversais que nazan da nosa área de E.F., moitos dos cales se poden desenvolver fóra do Centro, supón un aumento da nosa carga lectiva na práctica.

4. AS MATERIAS OPTATIVAS NO CURRÍCULO DA EDUCACIÓN SECUNDARIA

O Decreto 78/1993, do 25 de febreiro, polo que se establece o currículo da ESO na Comunidade Autónoma de Galicia, menciona que o ensino será comprensivo e diversificado, polo que, e tendo en conta o seu carácter obrigatorio, ten que ser común e básico para tódolos alumnos sen discriminación, garantíndolle-la igualdade de oportunidades educativas e, ó mesmo tempo, que se adaptará ás diferencias de intereses, motivación e capacidades co fin de satisfacer-las súas necesidades educativas. Un currículo flexible permite e facilita a aplicación de mecanismos que dan resposta á diversidade crecente ó longo da etapa; ó final dela existe un maior espazo para a opcionalidade. Tamén se aclara que, con carácter excepcional, se poderán autorizar materias optativas propostas polos centros (á parte das que figuren no catálogo da Consellería), que garden relación coas características do

seu medio xeográfico e sociocultural e que faciliten a inserción na vida activa. A orde do 19 de xuño de 1996 pola que se regula a implantación da ESO indícanolo procedemento para realiza-las solicitudes. É importante resaltar que na orde do 1 de febreiro de 1995, que publica o catálogo das materias optativas na Comunidade Autónoma de Galicia, establécese o currículo destas materias e régúlase a súa oferta; aparece a materia de Ciencias Medioambientais e da Saúde, que se poderá ofrecer no 2º ciclo da ESO e durante un só curso, en función dos criterios de cada centro e dos seus recursos. A Orde do 30 de abril de 1996 amplía o catálogo, pois di que no 1º ciclo os alumnos cursarán unha materia optativa, a mesma en 1º e 2º curso. No 2º ciclo cursarase unha materia no 3º curso e dúas no 4º curso. Ningunha materia relacionada coa nosa área aparece neste catálogo.

A orde do 2 de maio de 1996 que regula as materias optativas no Bacharelato non menciona ningunha relacionada coa nosa área. Dinos que

os alumnos cursarán unha materia optativa no 1º curso e dúas no 2º curso.

É importante analiza-las distintas disciplinas optativas que se poden propoñer relacionadas coa nosa área, tendo en conta os criterios que enumeramos con anterioridade. Coa inclusión de materias optativas relacionadas coa E.F. no currículo, das que o Centro pode ofrecer fóra do catálogo, podemos completar de forma óptima unha formación motriz ampla do noso alumnado. No E.S. existirá un espazo para a opcionalidade sobre todo no 2º ciclo. Na área de E.F. é imposible na maior parte dos casos, debido á limitación horaria que temos. En Cataluña existen varias materias optativas dentro do catálogo relacionadas coa E.F. No territorio MEC, unha das materias optativas de oferta obrigatoria para os centros é a Expresión Corporal. Na nosa Comunidade os departamentos, ante a ausencia destas dúas alternativas, esforzaranse na creación dunha ampla e fundamentada oferta que teña relación coa nosa área, como poden ser: Expresión Corporal e Baile, Actividades Deportivas no Medio Natural, Xogos e Deportes Populares..., sempre sen deixar de reivindicar a súa inclusión no catálogo.

Coa introducción de actividades complementarias dentro do Proxecto Curricular de Centro poderemos alcanza-los obxectivos da área. Os deportes, debido ó espectacular fenómeno social no que se converteron,

son un medio idóneo para implantar como actividades complementarias. Ademais, é necesaria unha aplicación das aprendizaxes que se realizan na área de E.F., para asentalas de vez e para que aumente a motivación. Ó deporte escolar fáltalle na nosa Comunidade un longo camiño por percorrer ata xeneralizarse e converterse nun feito educativo. O ensino público está perdendo unha gran batalla neste campo, e isto traerá unhas consecuencias imprevisibles. Débense articularlos mecanismos para que tódolos centros teñan unhas actividades culturais mínimas de forma permanente, sen que estas dependan do voluntarismo dalgúns persoas. Respecto disto é interesante o estudo de M. García Bonafé, "O deporte escolar, un xogo por xogar". A vía que existe para dotar de recursos humanos estas actividades é a de libera-los profesores da súa carga lectiva total ou parcial para o seu desenvolvemento.

5. OS CICLOS FORMATIVOS DA FAMILIA DE ACTIVIDADES FÍSICO-DEPORTIVAS

A reforma do ensino dentro da FP considera a creación de novos estudos, chamados ciclos formativos, que se agrupan por criterios de afinidade en familias profesionais. Unha destas é a de Actividades Físico-Deportivas; dentro dela sitúanse o ciclo de grao medio Condución de Actividades Físico-Deportivas no medio natural e o grao

superior Técnico superior en animación de Actividades Físico-Deportivas. Hoxe en día a sociedade precisa formar urxentemente profesionais no ámbito da actividade física; as únicas titulacións existentes son as de Licenciado en Ciencias da Actividade Física e do Deporte e Diplomado en Educación Física; isto crea un gran baleiro laboral de técnicos especialistas, que é ocupado por persoas sen formación nin titulación.

O proxecto de reais decretos abrangúa, ademais dos títulos de grao superior de Acondicionamento Físico, Animación de Actividades Físico-Deportivas de Montaña e Animación de Actividades Físico-Deportivas Náuticas, e de grao medio de Condución de Actividades Físico-Deportivas no medio Fluvial; ningún deles foi aprobado polo de agora.

O sector servicios adquire cada vez unha maior importancia económica debido ó seu forte desenvolvemento. A complexidade do sector abarca múltiples actividades sometidas a permanentes cambios e innovacións. No caso dos servicios físico-deportivos o proceso acelérase. Moi relacionado coa consecución do estado do benestar que implica unha multiplicación de prestacións sociais de todo tipo, está o desenvolvemento que ten o campo da animación físico-deportiva tanto no nivel de servicios públicos coma de iniciativas privadas o número de asociacións e

empresas é cada vez maior.

Galicia, en función das súas características rurais, fai un grande esforzo de investimento no desenvolvemento deste tipo de turismo. Cada vez existe unha maior oferta de casas rurais, albergues, acampamentos, etc. Todo isto crea a demanda dos servizos específicos de condución de actividades físico-deportivas no contorno natural. Dispoñemos na nosa terra de gran cantidade de zonas de interese natural, de media montaña, manifestacións culturais rurais e zonas despoboadas. Véñse producindo desde hai uns anos un gran despoboamento das aldeas de montaña. A oferta dos servizos de condución de actividades físico-deportivas nestas zonas corruxaría esta tendencia.

A Comunidade Europea creou o proxecto Red Natura 2000, que suporá para todo o Estado e para Galicia multiplicar por catro os seus espazos naturais protexidos, chegando a alcanzar-lo 20% das súas superficies totais. Isto irá necesariamente acompañado dun servizo de guías que permita o

acceso a estas zonas, compatibilizando o gozo co respecto ás normas de conservación. A comezos deste ano a Comisión europea aprobou 63 novos proxectos de protección á natureza por valor de 6.800 millóns de pesetas a través de LIFE, o instrumento financeiro para a natureza e o medio. Por exemplo, en España empregouse, entre outros, nun proxecto para especies protexidas e en perigo de extinción como é o oso pardo.

O proxecto Red Natura 2000 tamén é de grande importancia nos novos enfoques da E.F. no marco da ESO. O eixe transversal de educación ambiental, ou as distintas materias optativas relacionadas con este tema, terán que posibilitarlle ó alumno os coñecementos e actitudes para que estes espazos naturais poidan ser gozados e asemade protexidos pola sociedade. É importante que na ESO se impulse e canalice a crecente sensibilidade que na sociedade existe polos temas ambientais. As futuras xeracións tamén teñen dereito a gozar da natureza, como o home fixo desde as súas orixes.

BIBLIOGRAFÍA E DOCUMENTACIÓN

Decreto 78/1993, do 25 de febreiro (DOG 2-4-1993).

Documentación elaborada polo Seminario Perma-

- nente de E.F. da Coruña durante o curso 92/93.
 Documentación elaborada polo Seminario Permanente de E.F. da Coruña durante o curso 1993/94.
- Fernández, F., “Proxecto transversal de actividades na natureza do IFP Monte Alto”, curso 1995/96.
- Fernández, F., “Actualización didáctica do ensino dos deportes de equipo”, CEFOCOP, curso 1993/94.
- Franxchek Drobnic, “Asma e Exercicio”, *Apunts de E.F.*, nº 38.
- García Bonafé, M., “O deporte escolar, un xogo para xogar”, *Apunts de E.F.*, nº 10.
- LOGSE (BOE 4-10-1990).
- Martínez, V., e J. L. Hernández, “Os modelos francés e alemán”, *Cadernos de Pedagogía*, 198, 14-16.
- Olimpio Vento, J., “Curso de doutorado de pedagogía do deporte”, INEF, curso 1993/94.
- Orde do 1 de febreiro de 1995 (DOG 30-3-1995).
- Orde do 6 de outubro de 1995 (DOG 7-11-1995).
- Orde do 19 de xuño de 1996 (DOG 11-7-1996).
- Orde do 30 de abril de 1996 (DOG 29-5-1996).
- Orde do 10 de xullo de 1995 (BOE 15-7-1995)
- Proxectos de Reais Decretos de Títulos de Formación Profesional da Familia de Actividades Físicas e Deportivas, MEC.
- Real Decreto 2048, do 22 de decembro de 1995 (BOE 9-2-1996).
- Real Decreto 2049, do 22 de decembro de 1995 (BOE 14-2-1996).
- Rodríguez Ferrán., A., “Prescripción de exercicio para

